

In den Wäldern sind Dinge, über die nachzudenken,
man jahrelang im Moos liegen könnte. (Franz Kafka)

Laat je in deze rubriek verwonderen door grappige, indrukwekkende en leerrijke boswaarheden uit het verleden. Eigen bijdragen en ideeën zijn steeds welkom op het redactieadres!

De kooibosjes van de Durmevallei

HANS BAETÉ

Bosarmoede in de historische Durmevallei

Pachtboeken tonen aan dat de gronden in de Durmevallei tussen Moerbeke en Stekene – later bekend als (een deel van) de Moervaartdepressie – in de zeventiende eeuw ofwel als meers, ofwel als etting worden beheerd. De meersen zijn hoofdzakelijk vochtige tot natte hooilanden, gevoed door kalkrijke kwel en rivierafzettingen, met vaak een nabegrazing in de herfst. De ettingen zijn meestal iets drogere en armere gronden met een extensieve begrazing zonder maaibeheer. De prachtige, geschilderde kaarten van de parochies van Wondelgem en Moerbeke – het werk

van landmeter Pieter De Buck en kaartmaker François Horenbault – bevestigen dit beeld voor het deel van de vallei tussen Vinderhoute en Moerbeke in de jaren 1570. Bossen in deze regio lijken zich zowel in de zestiende als de zeventiende eeuw allemaal op de droge en zure stuifzandrug tussen Maldegem en Stekene te bevinden. Het gebruikelijke beeld is dat er zich in de historische Durmevallei geen boskernen bevinden van in de middeleeuwen tot omstreeks 1750. Houtige beplanting op de valleigronden zou zich in deze periode beperken tot opgehoogde dreven, dammen en niet te natte perceelranden. Dit zou verklaren waarom de huidige oud-bosplanten in deze vallei soorten zijn als eenbes en grote keverorchis, die zich vrij snel – met behulp van vogels of de wind – over grote afstand kunnen verspreiden. Maar is dit het volledige verhaal?

Vlaamse kooibossen

Vanaf de veertiende eeuw verschijnen met zekerheid eendenkooien in de grote Vlaamse valleien van de historische Durme en Schelde (bijvoorbeeld in 1318 te Bornem nabij de Oude Schelde). Dit gegeven maakt het aannemelijk dat de eendenkooi vermoedelijk een Vlaamse uitvinding is, die pas in een later stadium door de Nederlanders zal worden gekopieerd. Een eendenkooi is van oudsher een plek met een vijver van doorgaans 0,50 tot 0,75 hectare, met 'lokeenden' en omgeven door een of meerdere bosjes die vaak als hakhout worden beheerd. Deze kooibosjes van aanvankelijk één tot enkele hectare groot (later komen er ook grotere) dienen om een rustige, voor watervogels aantrekkelijke omgeving te creëren. Twee tot vier uitlo-

Figuur 1: Eendenkooi in de Eksaardse Etbos op de kaart van Horenbault uit 1576. De cijfers in de percelen verwijzen naar oppervlakten in Gentse vierkante roede, die hoogstwaarschijnlijk overeenstemt met ongeveer 15 m². © Hans Baeté

Vanonder het mos

pers van de vijver dienen als 'vangpijpen'. In bepaalde Vlaamse kooitypen zijn deze grotendeels geconstrueerd met vlechtwerk van wilgentenen uit de streek. Bij het gebruik van de eendenkooi worden de eenden niet in de vangpijpen gejaagd. De nieuwsgierige eenden worden naar binnen gelokt (niet opgejaagd!) door een afgerichte hond, waarna de in een net verstrikte vogels door een kooiman of kooiker worden gevangen. Het spreekt van zelf dat de kooiman zoveel mogelijk ongezien zijn werk moet kunnen doen. Daartoe worden langs de vangpijpen rietschermen of andere vormen van afscherming opgericht.

Coeyen en canardières in de Moervaartstreek

Op de Horenbaultkaart van de parochie van Moerbeke uit 1576 is niet ver van Eksaarde (Lokeren) een 'coeye' met vier vangpijpen en enkele bosjes te zien (Fig. 1). Het is een unieke beboste plek in een lappendeken van intensief en extensief beheerde, meestal periodiek met rivierwater bevoelde graslanden. De naam Etbos verwijst hier in de zestiende eeuw naar een plaats om te 'eten' (grazen) en niet naar een bos! Het is wel mogelijk dat hier – voor de opmaak van de Horenbaultkaart – ooit een bosweide lag. In de achttiende eeuw bevindt zich in de Moervaartvallei de hoogste concentratie van eendenkooien in Vlaanderen: zeven over een afstand van 17 km tussen Doornzele (Evergem) en Sinaai (Sint-Niklaas), allen te midden van moerassen en natte graslanden! Omstreeks 1750 worden oude graas- en hooigebieden als De Heirnisse (Sinaai), De Fondatie (Sinaai) en de Vette Meers (Eksaarde) echter bebost onder impuls van Keizerin Maria Theresia, in een poging om 'woeste gronden' te herwaarderen (Fig. 2).

De Vette Meers zal in de negentiende eeuw bekend worden als Wittenbos, verwijzend naar grauwe abeel als dominante boomsoort. De Ferrariskaart laat zien dat sommige eendenkooien – ze heten nu 'canardières' – in de onmiddellijke nabijheid van 'nieuwe bossen' liggen (Fig. 2). Andere kooibosjes zullen door bosuitbreiding zelfs volledig worden opgenomen in een nieuw boscomplex. Het is in beide opzichten niet ondenkbaar dat eendenkooien hebben gezorgd voor bronpopulaties van bossoorten.

Kooibosjes en biodiversiteit

Het inrichten en beheren van een eendenkooi komt neer op het creëren van een stiltegebied zonder graslandbeheer, met een bosvegetatie – vaak hakhout – en met een beperkte toegang. Op die manier kunnen in een open landschap habitats ontstaan voor planten, mossen, fungi en dieren uit de bossfeer. Mogelijk heeft de relatief hoge concentratie aan kooibosjes in de kalkrijke en eertijds bosarme Durmevallei bijgedragen tot het behoud en de verspreiding van dergelijke organismen. Enkele kanshebbers in dit opzicht zijn: schaafstro (verdraagt geen begrazing), spatelmos (in het bijzonder op oud essenhakhout) en elzenboleet (in kalkrijk elzenbroek). Het zijn alleszins drie opmerkelijke soorten die nog altijd voorkomen in de Moervaartvallei. Het verband tussen eendenkooien en zeldzame mossen wordt bevestigd door een vrij recente landelijke inventarisatie van epifytische mossen en korstmossen in Nederlandse kooibossen. ■

Meer info: hans@miradal.com

Figuur 2: Canardières en nieuwe bossen (Vette meersbos, Heirnissebos, De Fondatie) op de Ferrariskaart uit de periode 1771-1778. © Hans Baeté, bijgewerkt